

Ryszard Kata¹
Zakład Finansów
Wydział Ekonomii
Uniwersytet Rzeszowski
Rzeszów

Relacje rolników z bankami po przystąpieniu polski do Unii Europejskiej

Farmers' relations with banks after the accession of Poland to the European Union

Abstract. The paper characterized the Polish farmers' relations with banks with regard to the new opportunities for agriculture after accession to the European Union. Spatially the investigations covered the macro-region with small agricultural holdings. The main aim of the analysis was to determine the factors which are decisive for the choice of bank by farmers, as well as for the quality of co-operation of farmers with banks.

Key words: relationship banking, bank services, cooperative banks, commercial banks

Synopsis. W opracowaniu dokonano charakterystyki relacji rolników z bankami w nowych uwarunkowaniach dla rolnictwa, jakie wynikają z przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Zakres przestrzenny badań obejmuje makroregion rolnictwa rozdrobnionego. Analizie poddano czynniki, które decydują o wyborze banku przez rolników oraz kształtują jakość współpracy rolników z bankami.

Słowa kluczowe: relacje bankowe, usługi bankowe, banki spółdzielcze, banki komercyjne

Wstęp

Fundamentalne znaczenie instytucji w funkcjonowaniu oraz rozwoju gospodarki i społeczeństwa jest w naukach społecznych powszechnie akceptowane. Układ instytucjonalny jest zasadniczym elementem otoczenia rolnictwa, mającym istotny wpływ na funkcjonowanie i przeobrażenia tego sektora. Brak pewnych instytucji lub ich słabość należy uznać za barierę w przekształceniach strukturalnych rolnictwa. Szczególne znaczenie dla tych procesów mają instytucje finansowe, które stanowią najistotniejszy element systemu finansowego rolnictwa.

Duży wpływ na rozwój instytucjonalny miało przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, wymagające dostosowania naszych norm prawno-organizacyjnych do systemów unijnych [Kołodziejczyk i Wasilewski 2005]. Przekształcenia te nie ominęły także systemu finansowego rolnictwa, czego przykładem są chociażby procesy konsolidacyjne w bankowości spółdzielczej, stymulowane wymogami dotyczącymi minimalnych progów kapitałów własnych banków, a także zmiany jakie dotyczą systemu kredytowania preferencyjnego rolnictwa [Kata 2006].

¹ Dr inż., pl. Ofiar Getta 4/5, 35-002 Rzeszów, tel. 017 872 1676, e-mail: dkata@univ.rzeszow.pl

Po 1 maja 2004 r. polscy rolnicy uzyskali swobodny dostęp do jednolitego rynku UE i poddani zostali zasadom konkurencji, wspólnym dla całej Unii [Czudec 2006]. Z drugiej strony gospodarstwa rolne mogą korzystać z wielu form wsparcia jakie oferowane jest rolnikom w Unii. Polscy rolnicy mogą w sumie korzystać z kilkudziesięciu działań finansowanych ze wspólnotowego budżetu. Jest to zasadnicza jakościowa zmiana w systemie polityki rolnej, która przed akcesją była mniej rozbudowana, słabiej finansowana i niestabilna.

Warunkiem poprawy pozycji konkurencyjnej polskiego rolnictwa, jak i wykorzystania środków finansowych przeznaczonych na rozwój tego sektora z funduszy unijnych, jest dobre przygotowanie niezbędnych instytucji. Z drugiej strony zaś rolnicy muszą chcieć, a także nauczyć się korzystać z pomocy otoczenia instytucjonalnego. Wiąże się to z pokonaniem licznych barier, zarówno na płaszczyźnie wiedzy i informacji o funkcjonowaniu i roli poszczególnych instytucji jak i barier mentalnościowych.

W tym kontekście celem opracowania jest analiza relacji rolników z instytucjami finansowymi (bankami). Relacji, które kształtują się w nowych uwarunkowaniach dla rolnictwa, jakie przyniosło przystąpienie Polski do Unii Europejskiej.

Zakres przestrzenny badań obejmuje makroregion rolniczy *Małopolska i Pogórze*, tj. województwa; podkarpackie, małopolskie i świętokrzyskie². Region ten reprezentuje typ rolnictwa rozdrobnionego, którego potrzeby w zakresie wsparcia finansowego przekształceń i rozwoju gospodarstw rolnych są szczególnie duże. Rozdrobnienie agrarne i niska towarowość gospodarstw powoduje jednak, że relacje wielu z nich z otoczeniem rynkowym, w tym z instytucjami finansowymi, są bardzo sporadyczne i ograniczone. Z drugiej strony zaś jest to region, którego rolnictwo, ze względu na jego słabość ekonomiczną, znajduje się poza sferą zainteresowania wielu, zwłaszcza dużych, komercyjnych pośredników finansowych. W relacjach rolników z bankami istnieje tu zatem szereg ograniczeń o większym nasileniu niż w innych regionach kraju.

Źródłem materiałów do opracowania były badania ankietowe rolników, przeprowadzone w roku 2007 na losowo wybranej próbie 856 gospodarstw rolnych³.

Charakterystyka badanej grupy rolników

Objęta badaniem grupa gospodarstw została wybrana przy użyciu metody losowania kwotowego, tak aby zapewnić jej reprezentatywność dla makroregionu w aspekcie struktury agrarnej gospodarstw. Struktura próby zawiera gospodarstwa o różnej wielkości z zachowaniem pewnej asymetrii, w stosunku do struktury gospodarstw w regionie, jaka wynika z danych statystycznych GUS. Średnio o 15% zwiększono bowiem liczebność gospodarstw w grupach obszarowych powyżej 5 ha UR. Chodziło o to aby w próbie znalazło się więcej gospodarstw o relatywnie, jak na warunki rolnictwa rozdrobnionego, większym obszarze, realnie prowadzących produkcję rolną. Wiele z gospodarstw rolnych ujmowanych w statystyce publicznej w grupie od 1 do 5 ha jest bowiem w istocie

² Obszar badań wytypowano na podstawie podziału regionów według typów rolnictwa za Michną [2001]. Obejmuje on region I, subregion b, tj. region przeludnionej wsi i rozdrobnionej struktury agrarnej rolnictwa.

³ Ankieta była elementem projektu badawczego finansowanego przez MNiSW pt. Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw (po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej) nr N114 009 31/2320.

nieżywotne ekonomicznie, tzn. nie prowadzi produkcji rolnej i co za tym idzie nie utrzymuje w zasadzie relacji z otoczeniem rynkowym i instytucjonalnym rolnictwa.

Przeciętny obszar UR w badanej grupie gospodarstw wynosił 6,5 ha, przeciętny wiek użytkownika to 43 lata (średnio w kraju 47 lat). Spośród badanych najczęściej, bo 42,1% rolników, posiada wykształcenie zawodowe (w tym rolnicze 16,6%), 33,5% posiada wykształcenie średnie (w tym aż 25,1% rolnicze), zaś 10,9% wykształcenie wyższe (w tym 6,2% rolnicze). Struktura wykształcenia ankietowanych rolników jest nieco korzystniejsza niż przeciętnie wśród użytkowników gospodarstw rolnych w kraju. Generalnie pozostawia jednak wiele do życzenia, zwłaszcza, że wykształcenie jest jednym z najważniejszych czynników wpływających na kompetencje i skłonność rolników do współpracy z otoczeniem instytucjonalnym [Kata, Grzebyk i Pierścieniak 2006].

Tabela 1. Charakterystyka ankietowanych użytkowników gospodarstw rolnych, %

Table 1: Characteristics of surveyed farm owners, %

Charakterystyka		Badana grupa	Makroregion południowo- wschodni	Polska
Płeć użytkowników gospodarstw	a) kobiety	29,4	39,8	33,5
	b) mężczyźni	70,6	60,2	66,5
Wiek użytkowników gospodarstw, lat	15 - 29	10,9	6,1	7,4
	30 - 49	56,4	43,8	47,8
	50 - 64	29,8	29,7	28,2
	65 i więcej	2,9	20,4	16,6
Poziom wykształcenia użytkowników gosp. rolnych	a) podstawowe	14,4	45,1	35,0
	b) zawodowe	41,2	27,6	33,8
	c) średnie	33,5	23,3	25,1
	d) wyższe	10,9	4,0	6,1
Struktura gospodarstw według grup obszarowych	1-2 ha	15,6	37,5	26,2
	2-5 ha	40,8	43,0	32,1
	5-15 ha	37,0	18,0	31,5
	15-50 ha	6,2	1,3	9,3
	powyżej 50 ha	0,5	0,2	0,9

Źródło: badania ankietowe i dane GUS [2003].

Wyniki badań

Integracja z UE i objęcie polskiego rolnictwa wsparciem w ramach WPR i polityki strukturalnej stały się przesłanką do wzmocnienia relacji rolników z szeregiem instytucji [Wilkin 2006]. Jak pokazują wyniki badań miejsce banków jest tutaj bardzo eksponowane (tab. 2). Obok Ośrodków Doradztwa Rolniczego oraz instytucji będących elementem systemu instytucjonalnego WPR, tj. w szczególności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Agencji Rynku Rolnego, banki są instytucjami, z którymi rolnicy utrzymują najczęstsze kontakty. Relacje z bankami, głównie za pośrednictwem rachunku bankowego, utrzymuje 90% użytkowników gospodarstw, zaś 2/3 z nich deklaruje, że kontakty te mają charakter częsty.

Wyniki badań wskazują, że te instytucje, z którymi rolnicy utrzymują częstsze kontakty, zyskują też w ich opinii wyższe oceny. W skali punktowej od 1 do 5 (gdzie 1 to ocena negatywna, 5 bardzo dobra), najlepiej ocenianą instytucją w opinii rolników są Ośrodki Doradztwa Rolniczego, które uzyskały ocenę 4,5. Zaraz po nich dobrze oceniane

przez rolników są też banki (średnia ocena 4,2), a dalej agencje rolne oraz samorząd terytorialny (zwłaszcza gminy). W aspekcie rodzaju banków, rolnicy nieco wyżej oceniali banki spółdzielcze (przeciętna ocena 4,36) niż banki komercyjne (ocena 3,98). Odsetek bardzo dobrych i dobrych opinii o współpracy z bankami spółdzielczymi osiągnął 86,7%, zaś bankami komercyjnymi 74,2%.

Tabela 2. Rozkład liczebności gospodarstw według częstotliwości i jakości relacji z otoczeniem instytucjonalnym i ocena instytucji

Table 2. Distribution of farm number by the frequency and quality of relations with the institutional sphere and institutions rating

Institucje	Gospodarstwa ogółem (w%)	Gospodarstwa utrzymujące częste relacje (w%)	Ocena instytucji*
Ośrodek Doradztwa Rolniczego	90,5	48,8	4,5
Bank	90,0	61,1	4,2
Urząd gminy (Samorząd gminy)	87,7	32,7	3,9
ARiMR	73,0	6,6	3,7
Urząd powiatowy (Samorząd powiatu)	55,9	2,4	3,5
Izba Rolnicza	48,8	0,0	3,1
Agencja Rynku Rolnego	31,3	13,3	3,3
Powiatowy Urząd Pracy	15,6	1,9	2,8
Agencja Nieruchomości Rolnych	15,2	3,8	2,8
Giełda Rolna (Rynek Hurtowy)	12,8	2,8	3,0
Urząd marszałkowski	11,4	0,0	3,0
Stowarzyszenie	10,9	4,7	3,7
Związek zawodowy rolników	9,0	0,0	2,8
Organizacja branżowa	9,0	1,9	3,4
Agencja Rozwoju Regionalnego lub Lokalnego	7,6	0,0	2,5
Inne	7,1	1,4	2,7

* ocena od 1 do 5, gdzie; 1 negatywna, 5 bardzo dobra

Źródło: badania ankietowe.

Spośród badanych rolników z usług bankowych korzysta 95,9% respondentów. Wynik ten jest wyższy o ponad 5% od wykazanego wyżej odsetka rolników deklarujących współpracę z bankiem, co może świadczyć, iż część rolników, korzystając z usług finansowych banków, nie traktuje tego jako współpracy. Jak można było oczekiwać najwięcej rolników (74,6%) korzysta z usług bankowych w bankach spółdzielczych (tab. 3). Odsetek ten wyraża udział rolników w badanej zbiorowości, dla których BS jest jedynym lub głównym bankiem, jeżeli chodzi o obsługę finansową gospodarstwa. Dla części rolników bank spółdzielczy jest drugim bankiem (3,2%). W sumie zatem z usług banków spółdzielczych korzysta 77,8% rolników.

Oprócz banków spółdzielczych najpopularniejszymi bankami wśród rolników są największe komercyjne banki, takie jako PKO BP i PEKAO S.A., które dysponują największą siecią placówek i bankomatów w kraju.

W wyniku akcesji w sposób wręcz skokowy wzrosło wsparcie finansowe netto dla sektora rolnego [Kulawik i Wieliczko 2005]. Stało się tak, gdyż oprócz dopłat bezpośrednich i innych instrumentów pomocowych UE udało się utrzymać część narzędzi krajowych wsparcia rolnictwa, m.in. inwestycyjne kredyty preferencyjne oraz kredyty obrotowe "kłęskowe". Akcesja w sposób zdecydowany poprawiła też warunki samofinansowania gospodarstw rolnych. Zwiększone przepływy finansowe stworzyły szansę na rozszerzenie odsetka gospodarstw rolnych korzystających z szeregu usług

bankowych, zarówno pośredniczących jak i depozytowych oraz kredytowych. Wiadomo, iż wymogiem stawianym rolnikom chcącym otrzymywać dopłaty bezpośrednie lub dofinansowanie z innych programów unijnych jest posiadanie rachunku bankowego. Stąd bezpośrednio po akcesji obserwowany był istotny wzrost odsetka rolników posiadających rachunek bankowy. Na przykład w regionie podkarpackim w roku 2002 odsetek rolników posiadających rachunek bankowy wynosił 43%, zaś w 2007 r. wynosił on 91,2% (w całym makroregionie 96,2%).

Tabela 3. Liczba i struktura zbiorowości rolników korzystających z usług bankowych według banków

Table 3. Number and structure of surveyed sample of farmers who use bank services, by servicing bank

Bank i typ relacji	liczba	%
Rolnicy korzystający z usług bankowych według obsługującego ich banku		
BS	639	74,6
PKO BP	64	7,5
PEKAO SA	46	5,4
BPH	29	3,4
BGŻ	22	2,6
Inne	21	2,6
brak	35	4,1
razem	856	100,0
Rolnicy korzystający z usług więcej niż 1 banku:	120	14,0
w tym banku:		
BS	27	3,2
BGŻ	9	1,1
BPH	12	1,4
PKO BP	30	3,5
PKO SA	21	2,5
Inne	21	2,5

Źródło: badania ankietowe

Zakres korzystania z oferty banków przez gospodarstwa rolne jest jednak wciąż silnie zawężony, ograniczając się do rachunku bankowego i związanych z nim podstawowych usług operacyjnych. Wciąż niewielki odsetek rolników korzysta z produktów kredytowych, chociaż można w tym aspekcie zauważyć wyraźną tendencję wzrostową w stosunku do lat poprzednich.

Według danych GUS z 2002 r., w makroregionie rolnictwa rozdrobnionego (*Małopolska i Pogórze*) odsetek gospodarstw rolnych zadłużonych z tytułu kredytów wynosił zaledwie 11%, w tym zadłużonych z tytułu kredytów inwestycyjnych tylko 3,9%. Wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w roku 2007 wskazują, że z kredytów obrotowych korzysta 18% rolników, zaś z kredytów inwestycyjnych 13,8% rolników (dane te dotyczą okresu 2002-2006). Na koniec 2006 r. stan zadłużenia z tytułu kredytów rolnych wykazywało 16,8% rolników, w tym z tytułu kredytów inwestycyjnych 8,9% rolników. Ponadto 4,8% rolników wykazywało także stan zadłużenia z tytułu kredytów konsumenckich. Należy zaznaczyć, że istotny wzrost zainteresowania kredytami przez rolników, zwłaszcza inwestycyjnymi, jest bezpośrednio związany z objęciem polskiego rolnictwa instrumentami finansowania WPR. Po roku 2004 blisko 60% kredytów inwestycyjnych pobieranych przez rolników to kredyty pomostowe, służące do

finansowania przedsięwzięć refundowanych z programów unijnych (głównie w ramach SPO Rolny, a wcześniej SAPARD-u). Także część kredytów preferencyjnych z linii ARiMR, jak również komercyjnych, była pobierana przez rolników w celu współfinansowania przedsięwzięć powiązanych z absorpcją funduszy unijnych. Blisko 12% rolników korzysta także z kredytu w rachunku bieżącym.

Wciąż relatywnie niewielki jest natomiast odsetek rolników korzystających z produktów depozytowych, zaś szczególnie niski z innych, bardziej wyrafinowanych produktów i usług bankowych. W tym zakresie można także zaobserwować nieznaczną tendencję wzrostową. W roku 2002 z lokat bankowych na Podkarpaciu korzystało 12,1% rolników, zaś z funduszy inwestycyjnych 0,8% [Kata 2003]. Jak wykazują badania ankietowe w 2007 r., w całym makroregionie odsetek rolników korzystających z lokat bankowych wynosił 16,3%, zaś z funduszy inwestycyjnych 2,2%.

Charakterystyczne jest, że rolnicy z kredytów rolnych (inwestycyjnych i obrotowych) korzystają chętniej w bankach spółdzielczych (tab.4), natomiast z kredytów w rachunku bieżącym, lokat bankowych, czy funduszy inwestycyjnych w bankach komercyjnych. W tym ostatnim przypadku jest to spowodowane także faktem, że w większości banków spółdzielczych dopiero od niedawna są oferowane tego typu produkty.

Usługi bankowe stają się coraz bardziej dostępne dla rolników. Jednak szczególnie aktywne działania banków zauważa się w zakresie sprzedaży kredytów, niedostateczne jest natomiast zachęcanie rolników do korzystania z innych elementów oferty.

Tabela 4. Struktura ankietowanej zbiorowości rolników według korzystania z produktów i usług bankowych, %

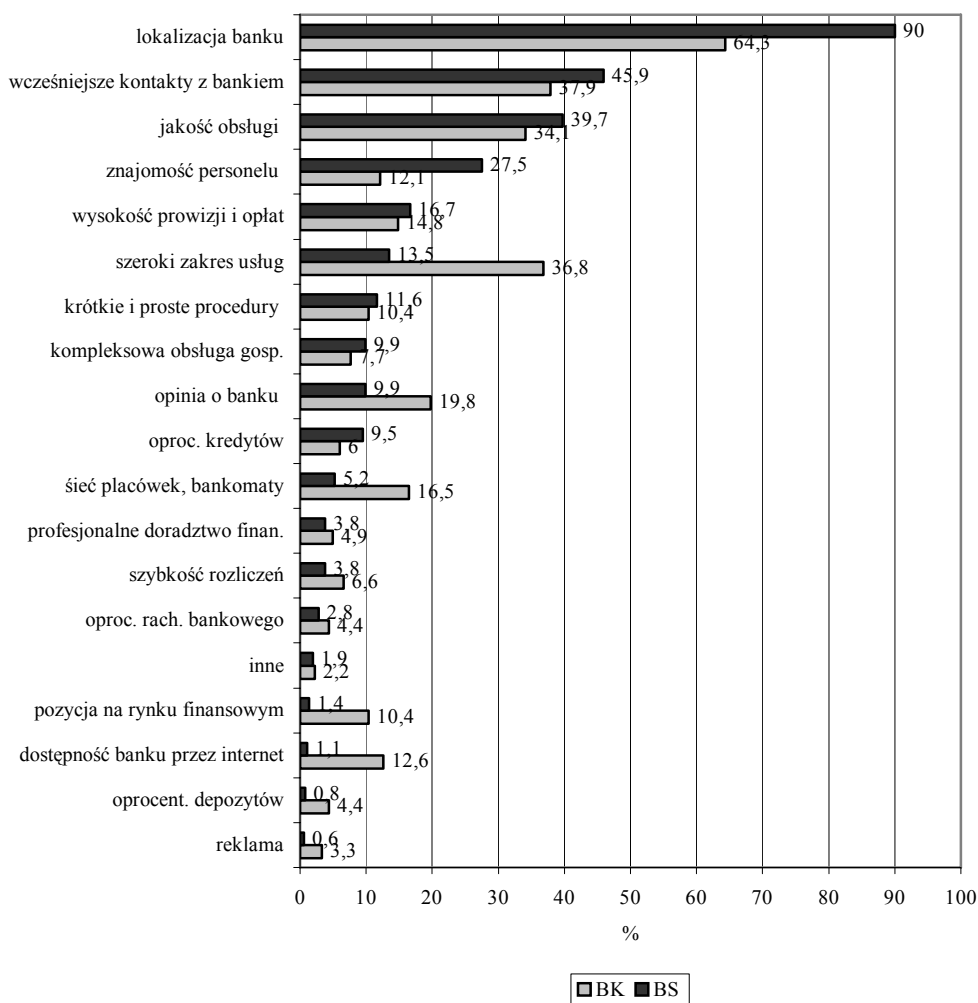
Table 4. Structure of surveyed group of farmers according to kind of utilised bank products, %

Produkt	Ogółem	Rolnicy klienci banków	
		spółdzielczych	komercyjnych
- rachunek rozliczeniowy (ROR)	96,2	95,2	98,4
- kredyty obrotowe	18,0	20,7	8,2
- lokaty bankowe	16,3	14,8	21,4
- kredyty inwestycyjne	13,8	15,3	8,2
- kredyt w rachunku bieżącym	11,9	9,5	20,3
- doradztwo finansowo-inwestycyjne	3,5	2,6	6,6
- operacje czekowe i wekslowe	3,2	3,4	2,2
- ubezpieczenia	2,3	1,9	3,8
- fundusz inwestycyjny	2,2	0,8	7,1
- kredyty hipoteczne	1,9	1,9	2,2
- rachunek walutowy, inwestycyjny	1,5	0,6	4,4
- leasing	0,5	0,5	0,5
- poręczenia i gwarancje kredytowe	0,4	0,5	0,0
- promesy kredytowe	0,2	0,3	0,0
- inne	2,6	2,6	2,2

Źródło: Badania ankietowe.

W celu określenia hierarchii kryteriów decydujących o wyborze banku jako partnera finansowego poproszono respondentów o wskazanie trzech czynników, które były dla nich najważniejsze (rys. 1). I tak najczęściej wskazywaną przyczyną wyboru banku przez użytkowników gospodarstw rolnych była bliskość placówki banku, a zatem łatwy do niego dostęp. Na kolejnym miejscu znalazła się znajomość banku (wcześniejsze kontakty), a także znajomość jego pracowników, a dalej dobra opinia o banku oraz jakość obsługi i indywidualne podejście do klienta. Te czynniki miały szczególnie duże znaczenie dla

rolników, klientów banków spółdzielczych. Zwracali oni zatem szczególną uwagę na te aspekty, które kształtują jakość relacji klienta z bankiem i w literaturze określane są mianem *relationship banking* [Boot 2000]. W przypadku motywów wyboru banku komercyjnego przez rolników nieco większe znaczenie niż w przypadku banków spółdzielczych, miały takie czynniki jak szeroki zakres oferowanych usług, renoma banku, jego pozycja na rynku finansowym oraz rozbudowana sieć placówek i bankomatów. Dla części klientów tych banków ważną przesłanką wyboru była dostępność banku przez nowoczesne kanały, takie jak internet, modem czy telefon.

Źródło: badania ankietowe

Rys. 1. Czynniki wyboru banku przez rolników klientów, banków spółdzielczych (BS) i komercyjnych (BK)
 Fig. 1. Factors affecting choice of bank by farmers, clients of cooperative banks (BS) and commercial banks (BK)

Jak pokazują badania, dostępność i łatwość korzystania z usług bankowych ma dla rolników (zarówno klientów banków spółdzielczych i banków komercyjnych) ważniejsze znaczenie niż czynniki ekonomiczne, decydujące o koszcie usług bankowych (oprocentowanie kredytów, opłaty i prowizje bankowe) lub opłacalności produktów oferowanych rolnikom (oprocentowanie depozytów).

Takie problemy jak biurokracja, niejasne regulaminy i warunki umów, kolejki, czy też mało przyjazna obsługa mogą w znacznym stopniu ograniczać łatwy i szybki dostęp do usług bankowych i skutecznie zniechęcając rolników do korzystania z tego typu usług. Rolnicy jako klienci banków najwyżej oceniają właśnie te aspekty działalności bankowej, które decydują o jakości relacji klientów z bankami. Chodzi tutaj przede wszystkim o uprzejmość i kwalifikacje personelu, dostępność banku, warunki lokalowe, jakość i szybkość obsługi, jakość informacji i przyjazność procedur bankowych (tab. 5). Sektor bankowy należy do tych sektorów, które najszybciej dostosowują się do wymogów rynku. Z drugiej strony na rynku usług bankowych panuje duża konkurencja, co powoduje, że banki zwracają coraz większą uwagę na zakres i jakość oferowanych usług oraz charakter i jakość współpracy z klientem.

Tabela 5. Ocena aspektów działalności bankowej przez rolników

Table 5. Farmers' assessment of various aspects of bank activities

Cecha produktu lub/i obsługi	Banki ogółem			Średnia ocena	
	średnia ocena*	odchylenie standardowe	współczynnik zmienności	BS	BK
Uprzejmość personelu	4,18	1,03	24,5	4,15	4,27
Dostępność banku, godziny otwarcia	4,0	1,07	26,7	4,04	3,82
Warunki lokalowe, parking	3,69	1,1	29,8	3,74	3,57
Kwalifikacje kadry	4,03	1,74	43,2	4,04	3,97
Sieć placówek, bankomaty	3,31	1,19	35,8	3,18	3,75
Przyjazność procedur bankowych	3,3	0,97	29,4	3,26	3,38
Szybkość obsługi (np. przelewy, kredyty)	3,66	0,99	27,1	3,64	3,37
Różnorodność oferty	3,44	0,92	26,8	3,37	3,67
Pomoc konsultingowa	3,07	1,07	34,9	2,94	3,43
Dostęp poprzez nowoczesne kanały (internet, telefon)	3,04	1,25	41,1	2,83	3,66
Oprocentowanie kredytów	2,91	1,02	35,0	2,95	2,80
Oprocentowanie depozytów	2,74	1,02	37	2,76	2,68
Opłaty i prowizje za usługi bankowe	2,99	1,11	37	3,03	2,85
Jakość informacji	3,58	1,01	28,2	3,58	3,57
Elastyczność oferty np. możliwość negocjacji warunków umowy	3,17	1,01	31,7	3,18	3,12
Zróżnicowanie asortymentu usług	3,13	0,97	30,8	3,07	3,32
Specyficzne usługi: leasing, faktoring, ubezpieczenia	2,59	1,07	41,2	2,45	2,99

* ocena w skali od 1 do 5; gdzie 5 to ocena najwyższa.

Źródło: badania ankietowe

Nieco gorzej oceniają natomiast rolnicy te aspekty działalności banków, które wpływają na cenę świadczonych usług bankowych. Chodzi tutaj szczególnie o oprocentowanie kredytów i depozytów oraz poziom opłat i prowizji bankowych. Pomimo, że, jak pokazują dane NBP [Sytuacja finansowa ...2006], w Polsce od kilku lat dosyć

istotnie obniża się marża odsetkowa realizowana przez banki, to jednak wciąż rolnicy uważają, że oferowane im oprocentowanie kredytów jest za wysokie, a depozytów mało atrakcyjne. Podobna ocena dotyczy także wysokości prowizji i opłat bankowych.

W ocenie rolników banki spółdzielcze uzyskują wyższe noty od banków komercyjnych w zakresie większości aspektów działalności bankowej, które decydują o relacjach z klientami (wpisują się w koncepcję *relationship banking*). Drugim obszarem, w obrębie którego banki spółdzielcze uzyskały wyższe oceny niż banki komercyjne, są czynniki decydujące o cenie oferowanych produktów i usług, tj. oprocentowanie kredytów i depozytów, a także konkurencyjność opłat i prowizji bankowych. Również niektóre aspekty kształtujące jakość usług bankowych były wyżej oceniane przez klientów banków spółdzielczych. Chodzi tu o małą uciążliwość procedur bankowych (zwłaszcza kredytowych), a także elastyczność oferty. Natomiast w porównaniu do banków komercyjnych niżej oceniana była różnorodność i kompleksowość oferty, a także dostępność banku poprzez nowoczesne kanały, takie jak internet. Niżej też oceniano w bankach spółdzielczych oferowanie przez bank nowoczesnych technik obsługi klientów oraz specyficznych usług (np. leasing, factoring, ubezpieczenia).

Wnioski

Włączenie polskich rolników do systemu WPR wymusiło rewolucyjne zmiany w stosunkach rolników z instytucjami finansowymi i doradczymi. W końcu lat 90. tylko kilkanaście procent rolników miało swoje konta w bankach i korzystało z ich usług. W 2004 r. prawie 90% rolników musiało mieć konto w banku, aby móc skorzystać z płatności bezpośrednich i innych form wsparcia unijnego. Dodatkowym impulsem do upowszechniania korzystania z usług bankowych przez rolników była konieczność zapewnienia sobie kredytów pomostowych i uzupełniających, niezbędnych do wykorzystania środków strukturalnych wspierających inwestycje w gospodarstwach, dostosowanie produkcji do standardów unijnych, czy też różnicowanie działalności rolniczej.

Oczekiwania rolników wobec banków ukierunkowane są na zapewnienie obsługi na wysokim poziomie, przez kompetentną kadrę pracowniczą, zaufanie do banku i budowanie długotrwałych relacji. Rolnicy cenią sobie poważne traktowanie przez bank zgłaszanych problemów oraz indywidualne, partnerskie traktowanie. W opinii rolników klientów banków czynniki takie jak znajomość banku i zaufanie do niego, znajomość jego pracowników itp. mają istotne znaczenie w ocenie banków oraz jako kryterium wyboru banku przez klienta.

Wyniki badań ukazują pozytywny obraz współpracy rolników z bankami, zarówno w aspekcie oceny współpracy z bankami spółdzielczymi jak i bankami komercyjnymi, chociaż w tym drugim przypadku ocena jest nieco niższa.

Na tle innych instytucji, z którymi rolnicy współpracują lub utrzymują kontakty, banki są oceniane bardzo pozytywnie. Jedyne Ośrodki Doradztwa Rolniczego, których aktywność po wejściu Polski do UE znacznie wzrosła i które świadczą szeroką pomoc dla rolników w pozyskiwaniu środków unijnych, są przez nich oceniane wyżej niż banki.

Wzrost odsetka rolników korzystających z usług finansowych banków, a także dobra ocena relacji z bankami, wskazują na przełamywanie pewnej tradycyjnej nieufności rolników wobec instytucji finansowych oraz ich zachowawczej postawy na rynku usług finansowych.

Literatura

- Boot A. W. A. [2000]: Relationship Banking; What Do We Know? *Journal of Financial Intermediation* 9.
- Czudec A. [2006]: Znaczenie funduszy Unii Europejskiej w rozwoju sektora żywnościowego w Polsce. Teoria i Praktyka Rozbitki AПК, t. 1, Lwów, ss. 385-389.
- Kata R. [2003]: Rola banków spółdzielczych w finansowaniu rolnictwa regionu podkarpackiego. Uniwersytet Rzeszowski, Wyd. Oświatowe FOSZE, Rzeszów.
- Kata R. [2006]: Konsolidacja spółdzielczego sektora bankowego w Polsce w latach 1998-2004. *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu* 1118, t. 1, ss. 393-400.
- Kata R., Grzebyk B., Pierścieniak A. [2006]: Znaczenie informacji w absorpcji środków unijnych przez rolników, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 4 (309), ss. 78-89.
- Kołodziejczyk D., Wasilewski A. [2005], Identyfikacja instytucji działających na obszarach wiejskich. Raport nr 8. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Kulawik J., Wieliczko B. [2005]: Problemy finansowe rolnictwa po integracji z Unią Europejską. *Bank i Rolnictwo* 11, ss. 15-20.
- Ludność i gospodarstwa domowe związane z rolnictwem 2002. [2003]. GUS, Warszawa.
- Michna W. [2001]: Polityka rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich oraz jej regionalizacja. *Studia i Monografie*, 104. IERiGŻ, Warszawa.
- Sytuacja finansowa banków w 2005 r. Synteza. [2006]. NBP, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, Warszawa.
- Wilkin J. [2006]: Sami swoi? Polscy rolnicy w UE. Polska wieś 2006. Raport o stanie wsi. FDPA, Warszawa.